

Effecten van IED's op het defensieoptreden

drs. S.J. van der Meer, lkol. drs. C.E. van den Berg en dr. E. Bakker*

Inleiding

Op 20 april 2007 werd voor het eerst een Nederlandse militair in Afghanistan gedood door een aanslag met een *Improvised Explosive Device* (IED): korporaal Cor Strik kwam om het leven toen hij tijdens een voetpatrouille door een geïmproviseerd explosief werd getroffen.¹ Het was niet de eerste keer dat Nederlandse militairen in Afghanistan werden geconfronteerd met een dergelijke aanslag, en helaas zal het waarschijnlijk ook niet de laatste keer zijn geweest. Vooral in Irak en Afghanistan vinden momenteel veelvuldig aanslagen met IED's plaats. De effectiviteit van deze wapens, ook vaak (maar onvolledig) omschreven als 'bermbommen', neemt voortdurend toe. In Irak vallen de meeste slachtoffers onder de buitenlandse troepen inmiddels door aanslagen met IED's.

Dit artikel geeft een algemene beschrijving van de gevolgen van de

* Van der Meer en Bakker zijn als wetenschappelijk medewerker verbonden aan het *Clingendael Security and Conflict Programme* van Instituut Clingendael. Van den Berg is docent Leidinggeven en Militaire Ethiek aan de Nederlandse Defensie Academie.

¹ 'Vastberadenheid blijft na dood korporaal', *Defensiekrant*, 26 april 2007.

IED-dreiging voor de Nederlandse krijgsmacht. De auteurs stellen dat de inzet van IED's in (potentiële) uitzendgebieden van de Nederlandse krijgsmacht consequenties heeft op politiek-strategisch, tactisch-operationeel en individueel niveau.

Kenmerken van IED's

IED's zijn geïmproviseerde explosieven die worden ingezet als wapen. De enige gemeenschappelijke kenmerken van deze wapens zijn dat de basis uit militaire, industriële of zelfgemaakte explosieven bestaat en dat de gebruikers het uiteindelijke wapen zelf in elkaar zetten. Vooral vanwege dit laatste kenmerk verschillen IED's enorm in aard en gebruik. Over het algemeen gaat het bij deze wapens om explosieven die op een locatie, meestal langs wegen, worden verstoep om tot ontploffing gebracht te worden op het moment dat een tegenstander in de buurt is. IED's kennen ook een 'mobiele' vorm; ze worden soms in voertuigen geplaatst (zogenoemde *vehicle borne IED's*) of door zelfmoordterroristen gedragen.

Met uitzondering van zelfmoordaan- slagen, vindt de ontsteking van de explosieven op afstand plaats. De wijze waarop varieert van het gebruik van

simpele trekkoorden en elektronische ontsteking tot infrarood-afstandsbediening en bewegingssensoren. Vaak maken de bommenmakers hierbij gebruik van typische huis-tuin-en-keukenmaterialen zoals een mobiele telefoon, de afstandsbediening van een garagedeur, of de bewegingssensor van een buitenlantaarn of winkel-schuifdeur.

Tactieken

Wat betreft de tactieken rond aanslagen met IED's blijkt dat de daders vaak zoeken naar de zwakste schakel in de verdediging van de tegenstander. In het geval van *hard targets*, zoals militaire konvooien of patrouilles, zijn dat in eerste instantie de zwakst beveiligde onderdelen (minder zwaar bepantserde voertuigen en tankwagens). Er zijn echter ook aanslagen bekend waarbij de daders bewust richtten op een 'moeilijker' en daardoor meer aansprekend doel, om zodoende de psychologische uitstraling van de aanslag te vergroten. Bij aanvallen op konvooien of patrouilles gebruiken de daders een enkele IED of een reeks aan elkaar gekoppelde IED's (zogenoemde *daisy chains*). In sommige gevallen vormt het detoneren van een IED bovendien het startsein voor een gecombineerde aanval met granaatwerpers en vuurwapens. Vaak proberen de daders ook het gedrag en de richting van



konvoien en patrouilles te 'sturen' door het organiseren van obstakels op de weg: een 'defecte' vrachtwagen, een in scène gezet auto-ongeluk of kinderen die plotseling de weg over rennen. Dergelijk oponthoud biedt daders de mogelijkheid de vijandelijke voertuigen dichterbij de IED te leiden en/of hun snelheid te verlagen, zodat de explosie meer effect heeft.

De geïmproviseerde explosieven zijn meestal gericht op het van onderen raken van het doel. Daartoe worden de IED's ingegraven of verstopt onder zwerfafval, vegetatie, dode dieren en zelfs mensen. Als reactie op toegenomen bepantsering aan de onderkant van voertuigen zijn de daders echter ook steeds vaker overgegaan tot het

af moeten gaan op het verwachte moment waarop deze teams gearriveerd zullen zijn.

Naast de inzet als 'bermbom', komt ook de 'mobiele' inzet van IED's veelvuldig voor: geïmproviseerde explosieven in de vorm van een (vracht)autobom of gedragen door een zelfmoordterrorist. Een uitzonderlijke verschijningsvorm daarvan is die van de 'onwetende zelfmoordterrorist': ontvoerde chauffeurs krijgen buiten hun medeweten een IED in hun voertuig geïnstalleerd en vervolgens worden ze weer vrijgelaten. Wanneer ze op weg naar de vrijheid met hun voertuig langs een potentieel doelwit rijden, wordt de IED op afstand tot ontploffing gebracht.²



Amerikaanse militairen onderzoeken het wrak van een auto waarvan de inzittenden vermoedelijk IED's wilden plaatsen, Irak, 2006

(Foto US Department of Defense, A. Garnett)

hoger plaatsen van IED's, bijvoorbeeld door deze onder viaducten te hangen of door ze in naast de weg gelegen struiken, bomen en elektriciteitspalen te plaatsen. Daarnaast anticiperen daders op situaties die ontstaan na een aanslag op konvoien en patrouilles. In de wetenschap dat hulpteams binnen een bepaalde tijd ter plekke zijn, plaatsen zij een tweede serie IED's die

Geen nieuw fenomeen

Aanslagen met IED's en de bovengenoemde tactieken zijn overigens beslist geen nieuw fenomeen. Alleen de hoge frequentie en het feit dat ze vaker dodelijk zijn, is relatief nieuw. Al sinds de jaren zestig van de twintigste eeuw hebben verschillende landen met deze geïmproviseerde explosieven te maken gehad. Britse

militairen maakten kennis met IED's tijdens hun strijd met het Ierse Republikeinse Leger (IRA) in Noord-Ierland. In Afghanistan is het gebruik van IED's ook al langer bekend. In de jaren tachtig hadden de troepen van de Sovjet-Unie ernstig te lijden onder aanslagen met IED's door Afghaanse mujahedeën en buitenlandse strijders. Ook na hun terugtocht uit Afghanistan waren de Russen nog niet van het fenomeen IED verlost: in Tsjetsjenië hebben rebellen het wapen in de jaren negentig eveneens veelvuldig ingezet. Ten slotte is ook Israël in de jaren negentig regelmatig met IED's geconfronteerd in de Gazastrook en het bezette deel van Zuid-Libanon. In dit laatste gebied was het vooral de Hezbollah-beweging die IED's gebruikte tegen Israëliëse militairen.

Een echt grootschalig gebruik van IED's is echter een ontwikkeling van de afgelopen jaren. Vooral in Irak heeft het aantal aanslagen met IED's enorme proporties aangenomen na de door de Amerikanen aangevoerde invasie in 2003. In Afghanistan worden sinds de val van de Taliban in 2001 steeds vaker IED's ingezet tegen de nieuwe Afghaanse machthebbers en hun buitenlandse bondgenoten.³ De kennis over de productie en het gebruik van IED's blijkt zich daarnaast razendsnel over de wereld te verspreiden, onder meer via internet en cd-roms; ook dit is een relatief nieuwe trend.

Politiek-strategisch niveau

De toenemende dreiging van aanslagen met IED's heeft voor de Nederlandse krijgsmacht implicaties op verschillende niveaus. Allereerst dient de invloed op het politiek-strategische niveau te worden genoemd. Westerse militairen beschouwen IED's veelal als

² Zie bijvoorbeeld: David Rising, 'Iraqis using kidnap victims as bombers', in: *Washington Post*, 21 september 2006.

³ Zie bijvoorbeeld: Ko Colijn, 'Verslechterde veiligheidssituatie', in: *Vrij Nederland*, 19 maart 2006.

tactische wapens.⁴ Voor de daders van de aanslagen met geïmproviseerde explosieven is een IED echter (ook) een strategisch wapen. Het wapen past binnen de strategie om de wil tot vechten van de tegenstander (de militairen in het veld, de militaire leiding, de publieke opinie en politici) te breken. Daarbij hoort een uitgekiende mediastrategie (internet, Al-Jazeera, CNN) met spectaculaire beelden en gruwelijke verhalen die de wereld worden ingestuurd. Hoe belangrijk dit strategische aspect is, blijkt wel uit het feit dat de meeste aanslagen op beeld worden vastgelegd. Die beelden moeten overigens niet alleen de vijand 'raken', maar zijn eveneens van groot belang voor het mobiliseren van de achterban en voor het rekruteren van nieuwe strijders.

Draagvlak

De politiek-strategische implicaties van deze vorm van oorlogvoering kunnen groot zijn. De risico's van het uitzenden van militairen is door de veelvuldige inzet van IED's toegenomen. De kans op aanslagen waarbij militairen gewond raken of om het leven komen is groter geworden. Dit kan een negatieve invloed hebben op het draagvlak voor de betreffende missie. Bij veel dodelijke slachtoffers is de kans groot dat de publieke opinie zich op enig moment tegen de militaire operatie zal keren.

Waar wat dat betreft de drempel in de publieke opinie ligt, is volledig afhankelijk van de aard en specifieke omstandigheden van de betreffende militaire operatie. Deze drempel is mogelijk lager in het geval van humanitaire missies. Dergelijke missies, en 'militaire uitzending' in het algemeen, worden in het Nederlandse referentiekader nog vaak in verband gebracht met 'hulp'. Het beeld van Nederlandse militairen die schooltjes bouwen voor een bevolking in nood past beter in de publieke beeldvorming dan Nederlandse militairen die in een strijd op leven en dood zijn verwikkeld omdat hun aanwezigheid door een (klein) deel van die bevolking niet gewenst is. Naarmate meer

Nederlandse militairen door aanslagen met IED's om het leven komen, zal dat beeld in de publieke opinie veranderen. Het zal duidelijker worden dat de Nederlandse militairen niet slechts nobele hulpverleners zijn, maar zich daadwerkelijk in een oorlogssituatie bevinden – met alle gevaren van dien.

Het is helemaal afhankelijk van de perceptie van het doel van de betreffende militaire missie in hoeverre de Nederlandse bevolking hier achter zal willen blijven staan. Er kan relatief snel een beeld van 'stank voor dank' ontstaan. Mocht de publieke opinie zich tegen de militaire operatie keren, dan is het vervolgens de vraag wat beleidsmakers, vooral op politiek niveau, hier voor conclusies aan verbinden. Voor politici weegt de druk van de publieke opinie vaak zwaarder dan voor militairen.

Op de lange termijn zal het toenemende gevaar voor militairen om door aanslagen met IED's om het leven te komen ook kunnen leiden tot een verminderde aantrekkingskracht van het militaire beroep. Dit zou wervingsproblemen en een tekort aan (gespecialiseerde) militairen kunnen veroorzaken. Hierdoor zullen de wervingskosten voor de Nederlandse krijgsmacht toenemen. De Verenigde Staten ervaren dit probleem reeds, zoals al in 2005 in verschillende media werd bericht:

*'The Iraq war is the driving force behind the Army's recruiting problem', said Charles Pena of the Cato Institute, a Washington-based policy research group. 'Working in the civilian economy doesn't entail the risk of getting blown up by an IED in Iraq', said Pena, referring to the roadside bombs and other improvised explosive devices that have been the leading cause of death for U.S. soldiers in Iraq.'*⁵

Nazorg

De maatschappelijke kosten zullen eveneens toenemen op het gebied van nazorg aan uitgezonden militairen. Militairen die te maken hebben gehad

met aanslagen door middel van IED's lopen bijvoorbeeld het risico dat ze te kampen krijgen met psychische problemen zoals het posttraumatisch stress syndroom (PTSS). Ook kan de langdurige verhoogde alertheid na terugkeer van uitzending leiden tot aanpassingsproblemen, zowel in privé- als in werksituaties.

Het is weliswaar moeilijk om voorspellingen op dit terrein te doen, maar het geeft eens te meer aan hoe veelzijdig het effect van IED's kan zijn: aanslagen met deze wapens hebben niet alleen effect op de militairen tegen wie ze in eerste instantie zijn gericht, maar hebben eveneens op indirecte wijze hun uitwerking in het land van herkomst van de betreffende militairen.

Tactisch-operationeel niveau

Naast invloed op politiek-strategisch niveau heeft de toenemende dreiging van aanslagen met IED's eveneens invloed op de wijze van opereren van de Nederlandse krijgsmacht. Het risico dat militairen gewond raken of de dood vinden door exploderende IED's wordt groter en daardoor zullen ook de inspanningen toenemen om deze dreiging tegen te gaan. De belangrijkste tegenmaatregel op tactisch-operationeel niveau is het vergroten van het bewustzijn van de dreiging (*increasing awareness*). Door alert te zijn op het gevaar van IED's en vaardigheden te ontwikkelen om potentiële bedreigende situaties te herkennen, valt er veel aan veiligheid te winnen. Hoewel awareness van het grootste belang is, kan het echter

⁴ Uitzondering op deze regel is de Amerikaanse luchtmachtgeneraal Lance Smith, *Supreme Allied Commander Transformation* van de NAVO, die stelt dat IED's voor de bommenleggers een belangrijk strategisch wapen zijn waarmee zij de wil tot vechten willen ondermijnen. Joris Janssen Lok, 'IED threat is here to stay, says top US/NATO chief', in: *Jane's Defence Weekly*, 24 mei 2006, blz. 7.

⁵ Jeffrey St. Onge, 'U.S. Military Recruiting Shortfalls Add to Pressures on Force', nieuwsbericht *Bloomberg*, 10 juni 2005 (www.bloomberg.com).

nooit afdoende zijn om aanslagen met IED's volledig te voorkomen. Maatregelen die een grotere invloed op de wijze van opereren hebben, zijn daarom vrijwel onvermijdelijk.

Bepantsering

In crisisgebieden als Irak en Afghanistan is het optreden van de Nederlandse krijgsmacht altijd gericht geweest op een 'zachte' benadering: het leggen van intensief contact met de plaatselijke bevolking, het winnen van de *hearts and minds* en het patrouilleren onder het motto *smile and wave*. Hoe meer de Nederlandse militairen de dreiging door aanslagen met IED's ondervinden, hoe minder deze benadering overleefd zal kunnen blijven. In de praktijk zal de bescherming van Nederlandse militairen in eerste instantie immers vooral verbeterd kunnen worden door meer gepantserde voertuigen in te zetten. Een voorbeeld hiervan is de aanschaf in 2006 van 25 Bushmaster-pantservoertuigen voor gebruik door de Nederlandse militairen in Uruzgan.⁶

Het patrouilleren en verplaatsen in gepantserde voertuigen, hetgeen op korte termijn de veiligheid van de militairen vergroot, kan op langere termijn echter leiden tot verminderd contact met de lokale bevolking. Dat kan op zijn beurt nadelige gevolgen hebben voor de militaire operatie als geheel. Steun en informatie uit de lokale samenleving is onmisbaar voor effectief optreden, evenals voor de bestrijding van degenen die IED's plaatsen. Informatie uit de samenleving vergt weliswaar een langdurige en potentieel gevaarlijke investering in een



Task Force Uruzgan, Afghanistan. Meerdaagse patrouille van Nederlandse militairen in de omgeving van Tarin Kowt (Foto AVDD, R. Frigge)

goede relatie, maar is op de langere termijn waarschijnlijk zeker zo effectief als puur technische beschermingsmaatregelen. Het is echter bijzonder moeilijk om een balans te vinden tussen de bescherming die men militairen wil bieden – rekening houdend met de mogelijkheden binnen de militaire operatie zelf – en de mate waarin men slachtoffers accepteert om het doel van de militaire operatie te bereiken. Militairen, beleidsmakers en politici kunnen hierover uiteenlopende meningen hebben.

De kans bestaat bovendien dat de IED-makers op de inzet van gepantserde voertuigen zullen reageren door gebruik te maken van zwaardere explosieven. Dit blijkt ook uit de ervaringen van de Amerikaanse troepen in Irak, waar zelfs M1 Abrams-tanks zijn opgeblazen met IED's. Uiteraard kan de reactie op de zwaardere IED's het gebruik van nog zwaardere bepantserde voertuigen zijn. Op die manier kan echter een wapenwedloop tussen zwaardere IED's en zwaardere bepantsering ontstaan die het oorspronkelijke doel van de missie voorbijschiet. Ergens zal dan ook een grens getrokken moeten worden tot waar de fysieke beveiliging van de Nederlandse militairen dient te gaan.

Naast allerlei fysieke tegenmaatregelen is het daarom belangrijk om het probleem van IED's ook met *intelligence* aan te pakken en ervoor te zorgen dat opstandelingen zo weinig mogelijk steun krijgen van de plaatselijke bevolking.⁷ Goede internationale samenwerking bij het inwinnen van informatie is daarbij van wezenlijk belang. De 'productieketen' van de explosieven verdient daarbij veel aandacht; het is immers beter om de IED's bij de productie te bestrijden dan wanneer ze al geplaatst zijn.

'Risicomijdend' gedrag

Ook indirecte effecten van IED's op de wijze van opereren vormen een punt van aandacht. Hoewel de geïmproviseerde explosieven vooral een fysieke bedreiging vormen, richten ze ook schade aan op sociaal-psychologisch vlak, zoals verderop in dit artikel aan de orde komt. In Irak blijkt de dreiging van IED's bijvoorbeeld een verpletterend effect te hebben op het moreel van de Amerikaanse militairen.⁸ De angst voor IED's zit er bij velen van hen zo diep in dat het leidt tot een verharding in de wijze van opereren. Wanneer het gevaar van IED's voortdurend op de loer ligt, zullen sommige militairen heel ver gaan om de (gepercipieerde) risico's te verminderen.

6 'Defensie wil bomvrije jeeps voor Uruzgan. Aantal aanslagen neemt toe', in: *NRC Handelsblad*, 2 juni 2006; 'Militairen Uruzgan lenen Nyala's van Canada', in: *Defensiekrant*, 27 juli 2006; 'Defensie koopt Bushmaster', in: *Defensiekrant*, 10 augustus 2006.

7 Zie bijvoorbeeld: John Barry, Michael Hastings en Evan Thomas, 'IEDs: At War With An Insidious Weapon', in: *Newsweek*, 27 maart 2006.

8 Tom-Jan Meeus, 'Excessen in Irak symboliseren onmacht VS', in: *NRC Handelsblad*, 3 juni 2006.

Denk aan Amerikaanse militairen in Irak die zware verkeersongevallen veroorzaken, uit angst dat ze hun voertuig moeten afremmen of stoppen om vervolgens door een IED getroffen te worden. Ook zijn voorbeelden bekend van chauffeurs die bewust niet afremmen voor plotseling overstekende kinderen, uit angst dat het een valstrik is om hun voertuig snelheid te laten minderen.

Dergelijk min of meer *riücksichtslos* gedrag ondermijnt op zijn beurt weer het draagvlak van de militaire operatie onder de lokale bevolking en kan zodoende zelfs leiden tot meer verzet, en dus ook tot meer aanslagen met IED's. Op deze manier kunnen de militairen gevangen raken in een vicieuze cirkel: door hun pogingen om aanslagen met IED's te voorkomen, neemt het aantal aanslagen met deze wapens juist toe.

Vertragend effect

Tot slot is op tactisch-operationeel niveau van belang dat de grotere alertheid die de IED-dreiging veroorzaakt tot vertraging kan leiden in de uit te voeren taken van de militairen. Wanneer wegen alleen na inspectie en/of ontmanteling van IED's te gebruiken zijn, neemt de verplaatsbaarheid van de militairen drastisch af. Het kan op deze manier gebeuren dat de militairen meer tijd kwijt zijn met het bevorderen van hun eigen veiligheid dan dat ze toekomen aan de taken waarvoor ze in feite zijn uitgezonden. Ook deze verminderde effectiviteit van de militaire inzet is één van de doelen die de daders met hun wapen proberen te bereiken.⁹

Individueel niveau

Behalve implicaties op politiek-strategisch en tactisch-operationeel niveau kan de toenemende dreiging van IED's ook gevolgen hebben voor de militair op individueel niveau – en daarmee voor de mentale component van het militaire optreden. In de media wordt regelmatig een relatie gelegd tussen de frustratie over aan-

De Amerikaanse soldaat eerste klas D. Weber (rechts) legt de eed af, enkele uren nadat hij gewond was geraakt bij een aanslag met een IED in Irak, juni 2007
(Foto US Army, T. Tae)

slagen met IED's en zelfmoordaanslagen waaraan militairen blootstaan en geweldsexcessen door diezelfde militairen, vooral in Irak en Afghanistan. In een artikel in *NRC Handelsblad* dat ingaat op excessen in Irak verwoordt de Amerikaans reservist Burland de frustratie als volgt:

Creepy werk, zegt hij. Elk dorpje dat je passeert, elke voetganger die je toezwaait, kan een IED bij zich hebben. Je weet het niet. Je wordt er opgefokt van. Het gevolg is, zegt Burland, dat je onderweg zo gespannen als een veertje zit te turen naar mogelijke IED's. En als je dan toch weer wordt verrast, is het moeilijk je drift te beteugelen, zegt hij: het bevestigt dat Amerikanen slechts schietschijf zijn in Irak. Daar word je zo agressief van.¹⁰

Ook werd recentelijk in de media een verband gelegd tussen het grote aantal burgerslachtoffers bij acties van NAVO-militairen in Afghanistan, kort nadat ter plaatse een zelfmoordaanslag was gepleegd.¹¹

Duidelijk is dat militairen die betrokken zijn bij de operaties in Irak en Afghanistan voortdurend blootstaan aan de dreiging van (zelfmoord)aanslagen met IED's. Tijdens de operatie in Irak zijn aan de zijde van de Verenigde Staten in de periode juli 2003 tot en met april 2007 al zeker 1.354 dodelijke slachtoffers gevallen door aanslagen met IED's.¹² Dit zijn gemiddeld 29,4 slachtoffers per maand, oftewel bijna één per dag. IED's zijn wapens waartegen een militair zich niet kan verdedigen anders dan door voortdurende waakzaamheid. Dreiging waartegen een militair zich niet



kan verdedigen kan een grote negatieve impact hebben op het moreel en angstonderdrukking. De klassieke studie *Men Under Stress* beschrijft al hoe geallieerde vliegtuigbemanningen doodsbang waren voor de Duitse *Flak*:

⁹ Raymond van den Boogaard, 'Militairen in Uruzgan: Bomdreiging maakt missie nog lastiger', in: *NRC Handelsblad*, 7 november 2006.

¹⁰ Tom-Jan Meeus, 'Excessen in Irak symboliseren onmacht VS', in: *NRC Handelsblad*, 3 juni 2006.

¹¹ 'VS en NAVO doden burgers in Afghanistan', in: *NRC Handelsblad*, 5 maart 2007.

¹² Zie: www.icasualties.org, laatst bezocht op 24 mei 2007. Deze website baseert zich op officiële gegevens van het Amerikaanse ministerie van Defensie. Omdat het ministerie niet voor alle slachtoffers de doodsoorzaak bekendmaakt, zijn de cijfers waarschijnlijk aan de lage kant.



Enemy planes are objects that can be fought against. They can be shot down or outmanoeuvred. Flak is impersonal, inexorable and ... deadly accurate. It is nothing that can be dealt with – [a] greasy black

*smudge in the sky until its burst is close. Then it is appreciated as the gaping holes in the fuselage, the fire in the engine, the blood flowing from a wound, or the lurch of the ship as it slips out of control.*¹³

¹³ Roy R. Grinker en John P. Spiegel, *Men Under Stress* (Londen, J.&A. Churchill Ltd, 1945; heruitgave 1963) blz. 34.

¹⁴ Zie bijvoorbeeld: C.E. van den Berg, J. Soeters en M. Dechesne, 'Effecten van doodsdreiging tijdens vredesoperaties', in: *Militaire Spectator* 2006 (175) (7/8) blz. 308-319.

¹⁵ Tanja S. Stucke en Roy F. Baumeister, 'Ego depletion and aggressive behavior: Is the inhibition of aggression a limited resource?', in: *European Journal of Social Psychology*, Vol. 36, No. 1 (januari/februari 2006), blz. 1-146.

¹⁶ S. Solomon, J. Greenberg en T. Pyszczynski, 'A terror management theory of social behavior: the psychological functions of self-esteem and cultural worldviews', in: M.P. Zanna (ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 24 (1991), New York, Academic Press, blz. 93-159; J. Greenberg, S. Solomon en T. Pyszczynski, 'Terror management theory of self-esteem and social behavior: empirical assessments and conceptual refinements', in: M.P. Zanna (ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 29, New York, Academic Press, 1997, blz. 61-139; T. Pyszczynski, J. Greenberg, en S. Solomon, 'A dual-process model of defense against conscious and unconscious death-related thoughts: An extension of terror management theory', in: *Psychological Review*, Vol. 106, nr. 4 (1999), blz. 835-845.

Dreiging en agressie

Hoewel er geen onderzoek gedaan is naar de psychologische effecten van IED's, is wel veel onderzoek gedaan naar de effecten van doodsdreiging op gedrag¹⁴ en naar agressie in reactie op situaties waarin iemand niet kan reageren. Deze onderzoeken kunnen helpen om de psychologische effecten te begrijpen van de constante en niet te voorspellen dreiging die uitgaat van IED's. Dit artikel gaat daarbij niet in op de traumatische gevolgen van een aanslag zelf, maar op de gevolgen voor de moraal en het gedrag van militairen tijdens inzet.

De hiervoor aangehaalde reservist Burland geeft heel treffend aan dat je als militair voortdurend gespannen bent en niet weet wanneer je slachtoffer van een IED kunt worden. Dit is tekenend voor de onmacht om je te kunnen verdedigen en actief je lot te kunnen bepalen. In onderzoek in een veilig laboratorium is aangetoond dat proefpersonen die langdurig een eentonige taak moesten verrichten, waarbij ze zich niet emotioneel mochten uiten, agressiever reageerden na die taak dan proefpersonen die zich actief konden opstellen.¹⁵ Dit onderzoek liet zien dat mensen die zich gedurende langere tijd moeten inhouden, zich hierdoor agressiever opstellen ten opzichte van hun omgeving. Voor militairen kunnen vergelijkbare effecten optreden. Als militairen zich tijdens een patrouille of een transport lange tijd moeten inspannen zonder dat ze zelf actief kunnen optreden tegen de dreiging van gevaar en er dan plots een incident plaatsvindt, zoals een aanslag met een IED, zullen de reacties heftiger zijn dan bij een vergelijkbare explosie door een granaat tijdens een gevecht.

Een ander effect is de constante doodsdreiging die van IED's uitgaat. Door het voortdurende gevaar van IED's en de aandacht hiervoor zullen militairen bewust of onderbewust moeten omgaan met die dreiging. De invloed van doodsdreiging staat centraal in de zogeheten *terror-management*-theorie.¹⁶ In het boek *In*

*the Wake of 9/11. The Psychology of Terror*¹⁷ wordt een duidelijk onderscheid gemaakt tussen directe reacties (*proximate*) en onderbewuste psychologische reacties (*distal*) tegen doodsdreiging. De directe reacties zijn gebaseerd op de *skills & drills* en de al eerder beschreven operationele en technische gevolgen. De indirecte reacties hebben vooral gevolgen voor de manier waarop mensen onder dreiging zichzelf en hun omgeving interpreteren. Uit de onderzoeken in het kader van de terrormanagement-theorie blijkt dat mensen zich psychologisch wapenen tegen doodsdreiging door hun zelfwaardering (*self-esteem*) te verhogen, evenals het belang dat zij hechten aan hun eigen wereldbeeld (*cultural worldview*). Hierdoor bouwt men een psychologische verdediging op tegen doodsangst (*terror*) die het gevolg is van bewustwording van de eigen dood.

Zelfwaardering

De dreiging van IED's, zelfmoordaanlagen en terreur in het algemeen veroorzaakt een constante doodsdreiging. Indien mensen niet in staat zijn hun zelfwaardering te verhogen door zich psychologisch op te werken, blijken ze sterker aan de dood te denken en ook meer angstreacties te vertonen. Zelfwaardering, eer en militaire waarden zijn dan van belang voor militairen om effectief op te blijven treden. Als deze waarden niet voldoende bescherming blijken te bieden, omdat je je niet kunt verdedigen tegen de dreiging en slechts de gebeurtenissen kunt afwachten, is de kans op angstreacties groter. Dit is ook precies de bedoeling van terreur: zorgen dat mensen zich niet actief kunnen wapenen tegen de dreiging, waardoor ze het gevoel krijgen machteloos te zijn.

De waarden en patronen van het eigen wereldbeeld zijn van belang om deze potentiële angst te onderdrukken. Een van de gevolgen van dreiging is dan ook een grotere waardering voor de eigen groep en het zich afzetten tegen andere groepen, zeker als zo'n andere groep wordt gezien als een bedreiging

van de eigen waarden en normen. Dit kan zich verschillend uiten: van een voorkeur voor bepaalde muziek tot negatieve beeldvorming over andere groepen of zelfs agressie tegen andere groepen. De grondleggers van de terrormanagement-theorie verwoorden dit duidelijk: *When their own mortality is salient, as in war-*

*tiere houding ten opzichte van internationale militaire samenwerking.*¹⁹ In dit onderzoek bleken de acceptatie van het risico van dood, identificatie met de Koninklijke Landmacht en zelfwaardering factoren te zijn die wél positief bijdragen aan internationale militaire samenwerking onder dreiging. Tijdens dit



*time, people particularly punish those from outgroups seen to threaten basic values.*¹⁸ Met andere woorden: de verwachting is dat militairen onder dreiging meer aan elkaar zullen hechten en een negatievere houding zullen ontwikkelen ten opzichte van andere groepen.

In onderzoek onder Nederlandse militairen tijdens de ISAF-missie in 2003 is al aangetoond dat een grotere angst voor de dood kan leiden tot een nega-

onderzoek was de dreiging van IED's echter laag en werd de zelfwaardering

¹⁷ T. Pyszczynski, S. Solomon en J. Greenberg, *In the Wake of 9/11. The Psychology of Terror* (Washington DC, American Psychological Association, 2002).

¹⁸ S. Solomon, J. Greenberg, en T. Pyszczynski, *Curr. Dir. Psychol. Sci.* 9 (2000) blz. 200.

¹⁹ M. Deschesne, C.E. van den Berg en J. Soeters, 'International Collaboration under Threat. A Field Study in Kabul', in: *Conflict Management and Peace Science*, Vol. 24, nr. 1, maart 2007. blz. 25-36.

niet bedreigd door slachtoffers of falen binnen de missie.

'Hearts and minds'

Door de continue dreiging van aanslagen met IED's in bijvoorbeeld Irak en Afghanistan is op basis van de terrorismemanagement-theorie te verwachten dat militairen zich meer op hun eigen identiteit gaan richten en zullen zoeken naar waardering voor zichzelf als militair. Deze houding kan op gespannen voet komen te staan met de doelstelling van de missie om de bevolking voor zich te winnen met een *hearts and minds*-campagne. De dreiging van IED's heeft daarmee



**Task Force Uruzgan,
Afghanistan.
Voetpatrouille
in Tarin Kowt**
(Foto AVDD, R. Frigge)

niet alleen een direct effect op de veiligheid van de militairen, maar ook, zoals hiervoor al beschreven, op de mogelijkheid een vertrouwensband op te bouwen met de bevolking. Zeker het risico van eventuele geweldsexcessen die kunnen ontstaan als gevolg van de frustratie tegen een 'onzichtbare' vijand te vechten, ondermijnt de opzet van de missie om de bevolking voor zich te winnen.

De eerder beschreven processen van langdurige gedragscontrole onder dreiging en de indirecte verdediging tegen doodsdreiging door een vijandigere houding tegenover mensen die gezien worden als een bedreiging van

de eigen waarden, zijn verklaringen voor geweldsexcessen tegen de bevolking in de inzetgebieden. Het ultieme bewijs voor de superioriteit van de eigen groep is immers het uitschakelen van de andere groep, ook al wordt dit objectief veroordeeld. Agressie tegen de plaatselijke bevolking in plaats van tegen vijandelijke strijders kan vervolgens leiden tot een negatieve spiraal in het vertrouwen en de voor de missie zo noodzakelijke samenwerking.

Gelukkig is er nog een lichtpuntje: dreiging vergroot de behoefte aan waardering voor de eigen cultuur en de eigen basiswaarden, en wellicht ligt hier een relatie met de veelbesproken *Dutch approach*. Naast de mogelijkheid om militair op te treden tegen de dreiging, worden de waarden van de Nederlandse militairen ook het meest zichtbaar onder dreiging. Een van de wapens in de strijd kan zo het Humanitair Oorlogsrecht zijn, dat juist in de houding van militairen tegenover zowel vijandelijke strijders als de burgerbevolking weerspiegelt dat het in de missie te doen is om de opbouw van de Afghaanse maatschappij en niet om een strijd over wie de superieure groep in het gebied is.

Zelfvertrouwen

IED's en zelfmoordaanslagen zijn kortom meer dan dodelijke wapens. De continue en vaak onvoorspelbare dreiging vereist naast fysieke en technische maatregelen ook dat militairen zich mentaal tegen de dreiging kunnen verdedigen. Dit kan door het vergroten van het eigen zelfvertrouwen en geloof in de basiswaarden van de eigen cultuur. De eigen basiswaarden dienen dan wel samenwerking met de lokale bevolking mogelijk te maken. Als afzetten tegen wat als vijandig aan de eigen basiswaarden wordt gezien de boventoon gaat voeren, bedreigen IED's niet alleen de fysieke en mentale component van het eigen optreden, maar ook de conceptuele component. Daarmee zijn IED's een geducht wapen in de psychologische oorlogvoering.

Ten slotte

Terwijl IED's voor westerse militairen in operatiegebieden als Irak en Afghanistan een geducht wapen vormen, vormen zij voor opstandelingen juist een ideaal wapen. Aan de ene kant zijn IED's relatief eenvoudig te fabriceren en te gebruiken, aan de andere kant hebben ze zowel direct als indirect een groot effect.

De indirecte effecten van aanslagen met IED's zijn, zeker op de langere termijn, misschien wel belangrijker voor de daders dan de vaak grote fysieke schade die de geïmproviseerde explosieven in eerste instantie aanrichten. Degenen die IED's plaatsen, tasten op alle niveaus de wil tot vechten aan: niet alleen bij de militairen zelf, maar ook bij het thuisfront (familie van uitgezonden militairen, publieke opinie, politici).

De inzet van IED's raakt de tegenstander bovendien financieel: naast de hoge kosten voor materieel (schade, extra bepantsering, enzovoort) nemen ook de kosten toe voor *research & development*, alsmede voor werving van nieuwe militairen en voor (langdurige) nazorg aan teruggekeerde militairen.

De dreiging van aanslagen met IED's in (potentiële) uitzendgebieden van Nederlandse militairen heeft voor de Nederlandse krijgsmacht betekenis op zowel politiek-strategisch, tactisch-operationeel als individueel niveau. Op al deze niveaus zal aandacht nodig zijn om adequaat met de IED-dreiging om te gaan. De aanschaf van de Bushmaster is wellicht het meest zichtbare antwoord op de IED-dreiging, maar naast dergelijke fysieke bescherming valt ook het belang van niet-fysieke maatregelen niet te onderschatten.

Stress onder de militairen ter plekke of onrust aan het thuisfront kunnen de effectiviteit van het militaire optreden evenzeer aantasten als de directe fysieke schade die een explosiverende IED aanricht.